

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

NATIONAL CONSCIOUSNESS AS A COMPONENT OF PATRIOTIC EDUCATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

У статті проаналізовано поняття «національної свідомості» як важливої складової патріотичного виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти. Виявлено, що останнім часом у суспільстві значно посилілися націоналістичні настрої. У молодіжному середовищі часто-густо проявляються негативізм, екстремізм, демонстративне ставлення до дорослих, жорстокість у крайніх проявах. Тому встановлено, що одним із головних завдань виховання на сучасному етапі є формування патріотизму та громадянськості серед дітей та молоді. Виявлено, що виховання патріотизму займає важливе місце у цілеспрямованій соціалізації дітей та молоді. Його пріоритетна роль обумовлена величезним потенціалом патріотизму в соціалізації підростаючого покоління, що передбачає інтеграцію людини до системи соціальних відносин, у різні типи соціальних спільнотей (групу, інститут, організацію). Соціалізація містить у собі засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм та цінностей, на основі яких формуються якості особистості. Національна самосвідомість може сприяти розвитку та навіть відродженню деяких елементів національної культури, наприклад, мови, звичаїв тощо.

Встановлено, що патріотизм, його цінності є найважливішим компонентом соціальних українських цінностей, якими має опанувати людина. Патріотичні цінності вплетені в ціннісно-мотиваційний ряд цінностей загалом, у сукупність загальнолюдських (людина, життя, праця, свобода, рівність, істина, добро, краса, добробут, щастя, законність, культура, співробітництво, справедливість тощо); соціоцентричних або конкретно-соціальних (колективізм, соборність, народ, рівність, Батьківщина, єдність, віра, справедливість тощо); та індивідуальних (наприклад, моральні – совість, гідність, честь, відповідальність, відданість тощо) цінностей. Виявлено, що Інтернет-ресурси надають нові можливості щодо патріотичного виховання старшокласників завдяки наявності таких унікальних якостей, як мультимедійність, інтерактивність, необмежений обсяг інформації, а також висока швидкість їх поширення та доставки. Застосування нових медіа дозволяє оперативно донести інформацію до великої кількості користувачів, залучити старшокласників до розв'язання конкретних проблем та завдань, до реалізації соціальних проєктів патріотичної спрямованості. Так, тематичні групи, спільноти, сторінки в соціальних мережах та тематичні канали в месенджерах дозволяють проводити широку інформаційну роботу патріотичної спрямованості: розмішувати відповідну інформацію та поширення на статті, надавати відомості про акції, заходи, конкурси, здійснювати розсилку новин тощо.

Ключові слова: національна свідомість, старшокласники, патріотичне виховання,

заклади загальної середньої освіти, етнічна свідомість, нація.

The article analyzes the concept of "national consciousness" as an important component of patriotic education of high school students in general secondary education institutions. It has been revealed that nationalist sentiments have increased significantly in society recently. In the youth environment, negativism, extremism, demonstrative attitude towards adults, cruelty in extreme manifestations are often manifested. Therefore, it was established that one of the main tasks of education at the current stage is the formation of patriotism and citizenship among children and youth.

It was revealed that the education of patriotism occupies an important place in the purposeful socialization of children and youth. Its priority role is determined by the huge potential of patriotism in the socialization of the younger generation, which involves the integration of a person into the system of social relations, into various types of social communities (group, institution, organization). Socialization includes a person's assimilation of elements of culture, social norms and values, on the basis of which personal qualities are formed. National self-awareness can contribute to the development and even the revival of some elements of national culture, for example, language, customs, etc.

It has been established that patriotism and its values are the most important component of social Ukrainian values that a person should master. Patriotic values are woven into the value-motivational series of values in general, in the totality of universal values (man, life, work, freedom, equality, truth, good, beauty, well-being, happiness, legality, culture, cooperation, justice, etc.); sociocentric or specifically social (collectivism, cathedralism, people, equality, Motherland, unity, faith, justice, etc.); and individual (for example, moral – conscience, dignity, honor, responsibility, loyalty, etc.) values.

It was found that Internet resources provide new opportunities for patriotic education of high school students due to the presence of such unique qualities as multimedia, interactivity, unlimited amount of information, as well as high speed of their distribution and delivery. The use of new media makes it possible to quickly convey information to a large number of users, to involve high school students in solving specific problems and tasks, in the implementation of social projects of a patriotic orientation. Thus, thematic groups, communities, pages in social networks and thematic channels in messengers allow to carry out extensive informational work of a patriotic orientation: to post relevant information and links to articles, to provide information about actions, events, contests, to carry out news distribution, etc.

Key words: national consciousness, high school students, patriotic education, institutions of general secondary education, ethnic consciousness, nation.

УДК 37.025.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.1.37>

Шинкаренко В.В.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної
та початкової освіти

Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної
ради»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

До однієї з найгостріших проблем нашого часу належить проблема формування національної свідомості. Саме тому етнологи вже кілька десятиліть тому зафіксували перехід етнічності.

Останнім часом у суспільстві значно посилюються націоналістичні настрої. У молодіжному середовищі часто-густо проявляються негативізм, екстремізм, демонстративне ставлення до дорослих, жорстокість у крайніх проявах. Тому одним із головних завдань виховання на сучасному етапі є формування патріотизму та громадянськості серед дітей та молоді.

Виховання патріотизму займає важливе місце у цілеспрямованій соціалізації дітей та молоді. Його пріоритетна роль обумовлена величезним потенціалом патріотизму в соціалізації підростаючого покоління, що передбачає інтеграцію людини до системи соціальних відносин, у різні типи соціальних спільностей (групу, інститут, організацію). Соціалізація містить у собі засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм та цінностей, на основі яких формуються якості особистості.

Національна культура займає дуже важливе місце в історичному розвитку кожної нації та у формуванні її національної самосвідомості.

У сучасних умовах матеріальна культура містить значно менше національної специфіки й не завжди виступає «опорою» національної самосвідомості. Тому орієнтація на духовну культуру більшою мірою служить виразом національної самосвідомості.

Національна самосвідомість може сприяти розвитку та навіть відродженню деяких елементів національної культури, наприклад, мови, звичаїв тощо. В останні десятиліття завдяки підйому національної самосвідомості намітилися позитивні тенденції: відродження традицій, звичаїв, народних свят, посилене вивчення мови, зростання інтересу людей до національної культури. В свою чергу, національна культура є основою та стимулом для розвитку національної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В історії педагогічної думки ідея використання національного компонента у вихованні старшокласників знайшла свою реалізацію у роботах Г. Ващенко, Г. Винниченка, Б. Грінченка, С. Русової, Г. Сковороди, І. Франка. Проблеми поважного ставлення до рідної етнічної культури та до культурної спадщини представників інших національностей висвітлювалися у сучасних фундаментальних дослідженнях з етнопедagogіки Ф. Абаєвої, О. Березнюк, Ю. Гапон, Л. Маєвської, Т. Мацейків, М. Стельмаховича. Різні аспекти формування та прояви національної самосвідомості індивіда в умовах становлення української нації вивчали М. Антоненко, М. Башмет, М. Боришевський,

Г. Гуменюк, В. Левкович, Л. Науменко, Н. Новікова, М. Фурса, В. Хотинець, К. Чорна.

Зважаючи на свою актуальність, проблема патріотичного виховання дітей та молоді стала предметом досліджень таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Ю. Афанасьєва, О. Базилевська, Є. Барилко, В. Белан, Н. Видрін, Вишнівська, О. Гевко, В. Герасимчук, І. Головенького, І. Дзюбенко, Г. Костюшко, К. Кузіна, П. Мазур, В. Міяковського, Е. Осевська, Л. Солярчик, А. Стєпник, Ю. Толмачова, С. Черкасової, Н. Якушко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Становлення України як демократичної держави неможливе без розвитку етнічних та національних громад як компонентів громадянського товариства. Це положення актуалізує проблему формування національної свідомості та самосвідомості старшокласників у контексті культури демократизму особистості як громадянина держави, обґрунтовує сприяння її гармонійному розвитку на основі національних та загальнолюдських духовних цінностей.

На думку М. Боришевського національна свідомість кожного члена українського суспільства, що склалася, є пріоритетною умовою становлення нації, консолідації етнічних спільнот громадянського суспільства на основі тенденції поєднання в національному житті самобутності етнічних, традиційних спектрів з універсальними, уніфікованими [3, с. 23].

Виховання патріотизму та громадянськості – процес складний. Він вимагає від педагогів закладів загальної середньої освіти постійного творчого пошуку нових ефективних форм та засобів, а також підвищення власного професійного рівня. Адже вчитель не лише вчить писати, читати, рахувати, а й бере активну участь у становленні особистості своїх учнів.

Одним із найважливіших завдань у напрямі патріотичного виховання старшокласників є збереження історичної пам'яті про свої звичаї та традиції, про своїх захисників Вітчизни. Нинішнє покоління у неоплатному боргу перед тими, хто залишився на полях битв, перед тими, хто повернувся, забезпечивши нам мирне, спокійне життя на Землі. Саме тому наш обов'язок – пам'ятати про своїх героїв війни і своїми добрими справами та вчинками приносити користь собі, родині, Батьківщині.

Мета статті виявити роль національної свідомості у патріотичному вихованні старшокласників в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як міркувати про формування національної самосвідомості як про одну з цілей педагогічного процесу закладів загальної середньої освіти важливо визначитися з початковим поняттям «самосвідомість».

І. Бех трактує це поняття так: «Національна самосвідомість – це усвідомлення своєї належності до певної соціально-етнічної групи, що досягається на основі уявлень та знань про свою національну спільноту, її історичне минуле та теперішнє, матеріальну та духовну культуру та мову» [1, с. 78].

У науковій літературі як синонім поряд із поняттям «національна самосвідомість», використовується слово «етнічна самосвідомість». Перш ніж порівнювати ці поняття «етнічна самосвідомість» та «національна самосвідомість» слід детально розібратися з корінними поняттями «етнос» та «нація». Для розуміння цих понять виділяються два основні підходи. У вузькому своєму значенні терміни «етнічна самосвідомість» та «національна самосвідомість» або «етнос» та «нація» використовуються як синоніми [6, 7].

У широкому значенні поняття «етнос» та «нація» мають свою особливість. Ця особливість полягає в тому, що нація, на відміну від етносу, має більш широке поняття, а також вважається більш складним та пізнім утворенням і розглядається як «суперетнос» [4, с. 91].

Ми виявили, що нація може існувати у двох видах: у широкому своєму значенні вона є поліетнічною (багатонародною), а у вузькому – моноетнічною. Україна є поліетнічною (багатонародною) країною. Нація є найвищою формою етносу, яка прийшла на зміну народності.

Здійснивши наліз наукової літератури, ми виявили, що під патріотичним вихованням більшість науковців розуміють систематичну та цілеспрямовану діяльність з формування в учнів високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Батьківщині, готовності до виконання громадянського обов'язку та конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини.

На думку П. Кухаренко громадянсько-патріотичне виховання одна із найбільш значних напрямів виховання, оскільки у ньому формуються світоглядні орієнтації, ідеали та принципи, відбувається становлення необхідних особистісних якостей, які забезпечують життєдіяльність молодого громадянина. Невід'ємною складовою виховання громадянина та патріота є підвищення рівня національної самосвідомості, розвиток умінь жити та взаємодіяти у полікультурному світі. Відповідно, цивільно-патріотичне виховання включає як опанування цивільно-патріотичними знаннями та вміннями оперувати ними, так і формування цивільно-патріотичних відносин та відповідної поведінки [5, с. 169].

Потенціал патріотизму в соціалізації старшокласників багато в чому обумовлений його універсальністю як соціального явища, багатозначністю прояву, інтегрованими взаємозв'язками з іншими значущими в людині особистісними новоутвореннями.

Потенціал патріотизму в соціалізації старшокласників проявляється в наступному:

1. Патріотизм, його цінності є найважливішим компонентом соціальних українських цінностей, якими має опанувати людина. Патріотичні цінності вплетені в ціннісно-мотиваційний ряд цінностей загалом, у сукупність загальнолюдських (людина, життя, праця, свобода, рівність, істина, добро, краса, добробут, щастя, законність, культура, співробітництво, справедливість тощо); *соціоцентричних* або конкретно-соціальних (колективізм, соборність, народ, рівність, Батьківщина, єдність, віра, справедливість тощо); та *індивідуальних* (наприклад, моральні – совість, гідність, честь, відповідальність, відданість тощо) цінностей.

2. Патріотизм як особистісні якості молоді людини є показником соціальної ефективності процесу його соціалізації. Більше того, патріотизм як високе та усвідомлене соціальне почуття любові до Батьківщини відноситься та формується за своєю віковою сенситивністю на етапі юності та молодості, що завершує етап формування особистості людини.

3. Патріотизм виступає однією з базових характеристик соціальних цінностей (соціальних груп, соціальних інститутів), які цілеспрямовано займаються його вихованням у підростаючого покоління, пред'являють вимоги до рівня патріотичної свідомості та поведінки своїх членів.

4. Цінності патріотизму передаються з генотипом і менталітетом народу, тому вони об'єктивно природним шляхом впливають на процес та результати соціалізації підростаючого покоління. Патріотичні цінності дані людині від народження і є природним середовищем особистості. Але на початковому етапі вони не явно виражені, ледь уловимі, а пізнаються та реалізуються з часом через традиції, звичаї, норми, ритуали [2, с. 14].

Хочемо зазначити, що сьогодні Інтернет-ресурси надають нові можливості щодо патріотичного виховання старшокласників завдяки наявності таких унікальних якостей, як мультимедійність, інтерактивність, необмежений обсяг інформації, а також висока швидкість їх поширення та доставки. Застосування нових медіа дозволяє оперативно донести інформацію до великої кількості користувачів, залучити старшокласників до вирішення конкретних проблем та завдань, до реалізації соціальних проєктів патріотичної спрямованості. Так, тематичні групи, спільноти, сторінки в соціальних мережах та тематичні канали в месенджерах дозволяють проводити широку інформаційну роботу патріотичної спрямованості: розміщувати відповідну інформацію та посилання на статті, надавати відомості про акції, заходи, конкурси, здійснювати розсилку новин тощо.

Безперечно, одна з головних ролей у патріотичному вихованні старшокласників належить

музеям. Музеї в освітніх установах організуються з метою виховання, навчання, розвитку та соціалізації учнів. Це ефективний засіб духовно-морального, патріотичного та громадянського виховання дітей та молоді. Музей в закладах загальної середньої освіти виступає особливим освітнім середовищем, яке формує у тих, хто навчається, інтерес до пізнання історії та культури малої батьківщини, регіону та країни, розвиває здатність спостерігати, систематизувати, класифікувати отриману інформацію в процесі музейної роботи.

Навчити патріотизму, як навчають математики та фізики, не можна. Почуття Батьківщини – це не заучування переліку правил і положень. Це почуття проникає у нас ще у дитинстві. Це повітря, яким ми дихаємо, сонце, яке ми бачимо, будинок, де ми живемо. Почуття любові та поваги до Вітчизни має пронизувати все наше життя.

Висновки. Здійснивши аналіз наукової літератури щодо питання національної свідомості та її ролі у патріотичному вихованні старшокласників ми дійшли висновку, що національна свідомість – це усвідомлення своєї приналежності до певної соціально-етнічної групи, що досягається на основі уявлень та знань про свою національну спільноту, її історичне минуле. Ми виявили, що розвиваючи патріотизм у старшокласників, ми одночасно формуємо їх громадянськість, моральність, духовність, соціальну активність.

Недооцінка патріотизму як найважливішої складової суспільної свідомості призводить до

ослаблення соціально-економічних, духовних та культурних засад розвитку суспільства та держави, негативно позначається на якості соціалізації підростаючого покоління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Л : Світ виховання, 2009. 335 с.
2. Березін А. М. Психологічні чинники формування національної свідомості. К : Практична психологія та соціальна робота, 2007. 56 с.
3. Боришевський М. Й. Національна свідомість у громадянському становленні особистості. К., 2000. 63 с.
4. Ігнатенко С. А. Виховання громадянськості студентської молоді : метод. посібник. Х : Айлант, 2008. 103 с.
5. Кухаренко П. М., Резнікова О. О. Формування громадської позиції сучасної молоді. Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011) : зб. наук. пр. Редкол : Кобець А.С. (відп. ред. та ін.) Д : Вид-во «Придніпров'я», 2011. Вип. 3. С. 169–174.
6. Назаренко Г. А. Виховання в учнів етнічних і національних цінностей, поваги до інших народів в контексті ідей В. О. Сухомлинського та О. А. Захаренка. Вісник Черкаського університету. 2010. Спец-випуск. С. 13–17.
7. Назаренко Г. А. Етнічна і національна свідомість у контексті міжетнічних відносин в умовах української державності. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Вип. 8. К., 2005. С. 52–57.